

УДК 355.141; 355.146 (355.311.1) «1992–1996»

ПОЯВА ВЛАСНОЇ НАРУКАВНОЇ СИМВОЛІКИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД 1991–1995 РОКІВ

Михайло СЛОБОДЯНЮК

науковий співробітник відділення «Центр українських військових традицій і патріотичного виховання» НДІУ, завідувач музею історії Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Анотація. У статті систематизовано та розглянуто за періодами процес виникнення першої символіки Збройних сил України. Особлива увага звернута на появу в українській армії та флоті власної нарукавної емблематики, яка суттєво відрізняла їх від військовослужбовців інших силових структур України.

Ключові слова: армія, нарукавна емблема, уніформа, період 1990-х.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ СОБСТВЕННОЙ НАРУКАВНОЙ СИМВОЛИКИ В ООРУЖЕННЫХ СИЛАХ УКРАИНЫ В ПЕРИОД 1991–1995 ГОДОВ

Михаил СЛОБОДЯНЮК

научный сотрудник отделения «Центр украинских военных традиций и патриотического воспитания» НИИУ, заведующий музеем истории Национальной академии сухопутных войск имени гетмана Петра Сагайдачного

Аннотация. В статье систематизирован и рассмотрен по периодам процесс возникновения первой символики Вооруженных сил Украины. Особое внимание обращено на появление в украинской армии и флоте собственной нарукавной эмблематики, которая существенно отличала их от военнослужащих других силовых структур Украины.

Ключевые слова: армия, нарукавная эмблема, униформа, период 1990-х.

EMERGENCE OF THE INHERENT SLEEVE INSIGNIA IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE DURING 1991–1995

Mykhailo SLOBODIANIUK

research fellow of the Center of Ukrainian Military Traditions and Patriotic Education of RIUS, Director of the History Museum of Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

Annotation. The process of emergence of the first insignia of the Armed Forces of Ukraine is systematized and presented in the article. Special attention is paid to the emergence of the inherent sleeve insignia in the Ukrainian Army and Fleet that set them apart from the servicemen of other uniformed services of Ukraine.

Key words: army, sleeve insignia, uniform, the 1990s.

© Слободянюк М.

Розпад СРСР у 1991 р. привів до створення незалежних держав з колишніх його союзних республік. Серед них стала незалежною державою й Україна. Природним атрибутом кожної суверенної держави є так званий «силовий блок» відомств, покликаних забезпечити цілісність території, збереження конституційних норм та дотримання її законів, а також захист нової держави від зовнішніх і внутрішніх загроз та ворогів. До таких відомств відносяться прокуратора, суд, міліція (поліція), спеціальна Служба безпеки, Збройні сили та інші. Важливим явищем є створення власної національної символіки цих структур, яка засвідчує появу незалежної держави у такий спосіб. Тому неможливо досліджувати процес створення Збройних сил України, не вивчивши і цей аспект – створення символіки, а також закладені у ній ідеї. На жаль, кількість джерел, які б висвітлювали цей процес, досі дуже обмежена, тому фактично майже відсутні публікації, які б розкривали процес створення військової символіки в Україні на початку 1990-х років. Завданням статті автор вважає висвітлення в основному цього маловивченого явища у житті Збройних сил України на основі наявних джерел (указів Президента України, наказів та розпоряджень Міністра оборони України, свідчень учасників цього процесу) та практичних зразків символіки, яка використовувалася військовослужбовцями.

Верховна Рада України 24 серпня 1991 р. прийняла постанову «Про військові формування в Україні», згідно з якою всі військові формування, дислоковані на території України, підпорядковуються Верховній Раді України; утворюється Міністерство оборони України;

Уряд України приступає до створення Збройних сил України та Республіканської гвардії. Тому ця постанова започаткувала будівництво в Україні її власних ЗС [4, с. 277]. 11 жовтня 1991 р. Верховна Рада України затвердила Концепцію оборони і будівництва Збройних сил (ЗС) України, яка відбивала концентровані погляди керівництва країни на воєнне будівництво [5, с. 48]. Концепція визначила, що ЗС України будуть складатися з трьох видів: Сухопутних військ (СВ) (Військ наземної оборони), Військово-Повітряних сил (ВПС) і Сил Протиповітряної оборони (Сил ППО) (Військ повітряної оборони) та ВМС [4, с. 278].

До складу Збройних сил України увійшли всі військові об'єднання, з'єднання, частини, установи та заклади колишніх ЗС СРСР, розташовані на її території (за винятком невеликої частини з'єднань Ракетних військ стратегічного призначення, представлених в Україні 43-ю ракетною армією, та деякими з'єднаннями стратегічної бомбардувальної авіації, які були передані у спільне командування країн СНД). СВ, розташовані на території України у складі Київського військового округу (КВО), Прикарпатського військового округу (ПрикВО) та Одеського військового округу (ОдВО), частини безпосереднього підпорядкування, військово-навчальні заклади та деякі інші частини, які підпорядковувалися безпосередньо Генеральному штабу (ГШ) ЗС СРСР та МО СРСР, повністю перейшли під юрисдикцію України та її МО [11, с. 10–17].

У ході вирішення багатьох складних питань, пов'язаних зі створенням органів управління ЗС України, технічного, тилового, кадрового забезпечення функціонування ЗС, відразу ж на порядок

денний було поставлене питання про символіку нової української армії, створення її власної уніформи, прапорів, відзнак і т. ін. Велику увагу цим питанням надавав перший МО України генерал-полковник К. Морозов. Пізніше він згадував: «Тепер щодо військових одностроїв. Це надзвичайно важливе питання. Відповідний одяг формує свідомість українського вояцтва. Українська Народна Республіка існувала менше, ніж наша нинішня незалежна Українська держава, проте вояки УНР мали і статути, і прапори, і штандарти, і уніформу, і ордени, і грамоти, і традиції, і військову музику, і військові ритуали, і спеціальні часописи... Ми, на жаль, зволікали. А зволікали тому, що ті, котрі гаряче бажали бачити українське військо у власній уніформі, не мали необхідних коштів, не мали необхідного обладнання. Ті ж, котрі в Україні таки мали щось, дуже не хотіли запровадження нових військових одностроїв, бо добре розуміли, що тоді повернення у лоно «єдиної і неделимої» буде вже неможливе...» [7]. Тому вже 12 лютого 1992 р. наказом МО № 12 була створена комісія з розробки зразків предметів військової форми одягу для військовослужбовців ЗС України під головуванням в. о. заступника МО України з тилу – начальника тилу Г. Авдєєва [9]. Однак жодного фахівця в галузі військової символіки або геральдики у складі комісії не було.

Взагалі, слід сказати, що поява нарукавних емблем на уніформі українських військовослужбовців стала відображенням загального процесу сприйняття державної незалежності України через символи. Це явище має не тільки локальне українське коріння, але й притаманне арміям, що потрапили в аналогічну

ситуацію. Історія Французької революції 1789 р., створення національних армій на уламках Австро-Угорської і Російської імперій 1918 р., поява незалежних держав та їхніх армій під час розпаду колоніальних імперій у 60-х роках ХХ ст. – всюди ми бачимо низку об'єктивних закономірностей. Серед них, зокрема, пристосування уніформи старого (імперського) зразка до нових потреб, що відбувається в першому періоді (визначення періодів є умовним; вони не підтверджуються документально, однак в історії отримання незалежності різних держав створюють певне правило; що правда, ці періоди займають різний час у різних держав). Це пристосування проходило по-різному, однак загальним була поява на старому обмундируванні національних барв (кокард, стрічок, кольорових кантів) і, природно, усунення старих імперських символів. Під час другого періоду з'являються власні символи, які поки що доповнюють все ще стару уніформу. Саме на цьому етапі виникали і такі елементи, як національні нарукавні емблеми; і, нарешті, в ході третього періоду створювався комплекс національної військової уніформи зі всіма атрибутами. Часто ті емблеми, що з'являлись стихійно, приживались і після їх доопрацювання фахівцями назавжди залишались на уніформі національних армій.

Тому якщо проаналізувати з цієї точки зору розвиток військової уніформи сучасної української армії, а точніше – процес створення національної української військової уніформи, ми чітко побачимо й згадані періоди розвитку.

Під час **першого періоду** (1991 р. – початок 1992 р.) проходила стихійна українізація (або ж десовєтізація)

попередньої уніформи. Характерними її прикметами стало відривання на нарукавних емблемах родів військ і служб спочатку серпа з молотом, а в подальшому – і червоних зірок взагалі. В такому вигляді емблеми носили окремі військовослужбовці досить довго, незважаючи на їхню відміну наказом МО України № 107 від 24 червня 1992 р. [10, с. 99, 109]. Інколи замість зірки солдати приклеювали тризуб, а звільняючись в запас, традиційно робили на цій основі так звані «дембельські» емблеми, дуже часто з ознаками не тільки своєї служби в лавах ЗС України, але й з індивідуальними ознаками своїх частин! Подібні нарукавні емблеми зустрічалися навіть ще 1994 р. в окремих військовослужбовців (особливо у віддалених гарнізонах), що носили ці понівечені радянські емблеми. З особливим небажанням знімали свої нарукавні емблеми військовослужбовці так званих елітних родів військ – у першу чергу аеромобільних (повітряно-десантних). Остаточна відмова від нарукавних емблем радянського зразка в них стала можливою тільки з появою аналогічної української.

У ході **другого періоду** в Україні (протягом 1992–1993 рр.) визначилися певні специфічні для України процеси. Несподівано виявилось, що в Києві, який став столицею незалежної держави, практично немає відповідних фахівців, які могли б створити сучасну українську військову емблематику. Тому процес створення символіки української армії відбувався непросто. Утворену порожнечу спробували заповнити члени так званих уніформістських клубів (реконструкторів), які на той час існували в Києві. Однак, на жаль, члени цих клубів були головним чином люди цивільні, до сучасної армії,

як правило, не мали жодного стосунку, тому дуже погано уявляли собі, що ж потрібно військовим. Відповідно всі їхні спроби використати знання з історії уніформи, які вони дійсно мали, ні до чого не призводили, незважаючи на їхне палке бажання. Склалася ситуація, коли зразки української військової уніформи, які розроблялися в цей час, негайно потребували символіки, а її не було. Особливість цього періоду в житті України як незалежної держави полягала в дуже важкому матеріальному становищі всіх відомств, які в умовах розпаду СРСР не мали потрібних для підтримання своєї діяльності коштів з бюджету держави. Тому практично всі силові відомства носили однакову радянську військову уніформу, запаси якої ще були в достатній кількості на складах. Однак при цьому було дуже важко розрізнити приналежність людини в формі до якогось конкретного відомства.

На цей час ідеї військової символіки у керівництва відповідних органів речової служби ЗС України, як і у керівництва ЗС України в цілому, не йшли далі заміни існуючих раніше зразків військової символіки на відповідні українські. Тому першими зразками військової символіки, які розроблялися як відповідними підрозділами тилу ЗС України, так і в ініціативному порядку приватними підприємцями, керівництвом державних підприємств або ж небайдужими громадянами України, стали емблеми на головні убори, гудзики з українською символікою, латунні пряжки для солдатів і сержантів термінової служби. Вже на початку 1992 р. МО України К. Морозов поставив завдання про розробку і впровадження у ЗС України військової символіки, яка б повністю замінила радянську [3, с. 1].

Першими 3 квітня 1992 р. МО України генерал-полковник К. Морозов затвердив зразки солдатської кокарди та солдатської пряжки (так вони названі в документі), а також великий і малий гудзики для військовослужбовців ЗС України, парадну та повсякденну кокарду для офіцерів СВ і для офіцерів авіації, а також кокарду для офіцерів на польове обмундирування [6, с. 125]. 24 червня 1992 р. наказом МО № 107 були затверджені перші тимчасові зміни форми одягу на період з 1992 р. по 1995 р. В ньому встановлювалося носіння символіки на предметах військової форми одягу в цілому старого, ще радянського, зразка, згідно з додатком № 3 [10, с. 5 – 12].

Складніша справа була з розробкою нарукавної символіки. Наказ № 107 від 24 червня 1992 р. пунктом 8 скасовував носіння на парадно-вихідних мундирах та повсякденних кітелях прапорщиків та військовослужбовців-жінок нарукавних знаків за родом військ та роками служби старого, радянського, зразка [10, Приложение № 1, с. 2]. Одночасно жодних нових зразків не вводилося, тому що їх просто не було. Однак розробка їх активно велася. Історик В. Бузало писав, що на початку 1992 р. у Київський державний художній інститут навідався представник Головного Штабу (ГлШ) ЗС України з пропозицією до студентів-випускників взятися за розробку емблеми ГлШ ЗС України. Єдиний, хто відгукнувся, це студент-випускник інституту Олексій Руденко. Він і підготував перші проекти нарукавної символіки для ЗС України. Як згадував сам О. Руденко, він, а також його колега – випускник Київського художньо-промислового технікуму Владислав Коміренко – стали членами Комісії зі створення символіки

ЗС України, яку очолив на той час перший заступник МО генерал-лейтенант Іван Біжан. У тижневий термін О. Руденко підготував свої проекти знаків на техніку, «нараменних нашивок» (так О. Руденко назвав нарукавні емблеми), емблематики оркестрової служби, відзнак та погонів, військових нагород та прапорів ЗС України. Для нарукавних емблем ним була взята за основу форма так званого «м'якого Тризуба», що він вважав достатньо оригінальним у конструктивному відношенні. Серед підготовлених О. Руденком ескізів ми бачимо емблеми лише СВ, ВПС, ВМС, музикантів та працівників МО України. Також існував проект нарукавної емблеми для генералів, офіцерів та співробітників ГлШ ЗС України (в подальшому названого ГШ ЗС України). Цей проект, а також нарукавна емблема МО України спочатку були підготовлені О. Руденком у вигляді «гербів». Ці емблеми були виготовлені експериментальною партією, однак розвитку не отримали. Існував й інший вид розробок нарукавних емблем О. Руденка для ЗС України, в першу чергу для СВ, СОПП та ВМС, які він подав у вигляді ілюстрацій до свого інтерв'ю журналу «Сурма». За його словами, всі ескізи були затверджені МО України К. Морозовим. Однак через непорозуміння з командуванням він забрав з собою всі затверджені ескізи, не залишивши нічого у власності МО України, тому ці ескізи зараз зберігаються у нього, в його особистому архіві [2, с. 22–24, 26]. Представлені зразки були реально виготовлені невеликою експериментальною партією. Проте в результаті використання єдиної існуючої на той час в Україні техніки виготовлення за допомогою нанесення пластизольових малюнків на

сукно (або тканину) якість цих емблем була невисокою. Розроблені О. Руденком емблеми так і не були остаточно офіційно затверджені, однак певна кількість їх використовувалася у ЗС України. Так, перша уніформа роти почесної варті МО України мала на рукавах ці нашивки. Були випадки використання їх солдатами миротворчих контингентів у республіках колишньої Югославії (конкретно у листопаді 1994 р., в Хорватії). Також робилася спроба виготовити для носіння військовослужбовцями МО України наукавні емблеми у Львові.

На початковому етапі розвитку наукавної символіки ЗС України пропозиції щодо їх вигляду надходили не лише від О. Руденка. 2 червня 1993 р. свій погляд на наукавні емблеми української армії висловив тоді ще молодий науковець, спеціаліст у галузі геральдики, нині – доктор історичних наук, голова УГТ А. Гречило. Ним було запропоновано символ ЗС України та прапори родів військ. У 1992 р. до МО України подав свої пропозиції львівський художник Р. Дуб'як. Вони стосувалися не лише наукавних емблем, а й прапорів, емблем родів військ та служб, військової форми одягу, рангових відзнак, а також нагород для ЗС України та Національної гвардії України.

У другій половині 1993 р. у Львові в ТзОВ «Біотоп» та «Горянка» було підготовлено нові малюнки-ескізи можливого вигляду наукавних емблем ЗС України. Під час показу ескізів К. Морозову йому сподобався один зразок, однак він попросив додати до малюнка китиці калини та колос пшениці, які були на інших зразках [13, с. 11]. У результаті остаточно з'явилися та були виготовлені експериментальною партією два типи нової

наукавної емблеми, які відрізнялися тим, що на одній центральним елементом став затверджений на той час малий Державний Герб України, а на другій – затверджений на рівні МО України герб-символ ЗС України (відрізнявся від малого Державного Герба України формою щита, не п'ятисторонньою, а з заокругленою нижньою частиною). К. Морозов вибрав варіант із застосуванням малого Державного Герба України, який і був затверджений як наукавна емблема приналежності до ЗС України. Офіційно ця емблема була затверджена лише наказом МО України № 150 від 12 червня 1995 р. на виконання Указу Президента України від 2 квітня 1994 р. № 128/94 [8, с. 127].

Виготовлялися і до цього часу застосовуються три основних типи цієї наукавної емблеми:

- на малиновому сукні (тканині) – для військовослужбовців СВ ЗС України, а також інших підрозділів ЗС України, які не входять до складу ПС та ВМС (військовослужбовці МО України, ГШ ЗС України, військово-навчальних закладів, частин, що підпорядковані безпосередньо МО України та ГШ ЗС України), а також не належать до військовослужбовців аеромобільних військ (зараз носять назву Високомобільних десантних військ) та військ Спеціального призначення, які носять власні наукавні емблеми;

- на блакитному (синьому) тлі – для військовослужбовців ПС ЗС України. Однак у подальшому первісний проект створення єдиного виду ЗС України не відбувся, і ПС розділилися на ВПС та Війська ППО України. Тому вказана наукавна емблема фактично залишилася для військовослужбовців ВПС, а для Військ ППО у головному штабі цього

виду ЗС України розробили власний варіант, який відрізнявся від попередньої тим, що в ній застосували два кольори: не лише блакитний (синій), а й малиновий як символ зенітно-ракетних військ та радіотехнічних військ, що є наземними частинами, які не літають;

– для ВМС ЗС України емблему виготовляли на сукні (тканині) чорного кольору. Її однаковість з емблемами інших видів ЗС України викликало невдоволення керівництва моряків, тому вони досить швидко розробили власний варіант нарукавної емблеми на основі застосування зображення свого військово-морського прапора. З часом її офіційно затвердили на рівні командувача ВМС України (наказ від 28 березня 1997 р.) для носіння всіма військовослужбовцями цього виду ЗС України.

Також великий вплив на подальшу нарукавну символіку окремих військових частин та підрозділів ЗС України мала символіка родів військ та служб, яка активно розроблялася у цей період.

На виконання вимог Указу Президента України Л. Кравчука від 2 квітня 1994 р. «Про військову форму одягу військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України» [14] МО України В. Шмаров 12 червня 1995 р. видав наказ № 150 «Про введення в дію Правил носіння військової форми одягу військовослужбовцями Збройних Сил України», у якому були остаточно затверджені нарукавні емблеми видів ЗС України та емблеми родів військ та служб ЗС України [8, с. 125, 126].

Далі ця нова символіка мала величезний вплив на вигляд нарукавної символіки об'єднань, з'єднань, військових частин, установ та закладів ЗС України.

Увага до розробки та втілення в життя нарукавної емблеми приналежності військовослужбовців до ЗС України викликана тим, що саме перша офіційно затверджена нарукавна емблема ЗС України в наступному суттєво вплинула на розробку інших нарукавних емблем об'єднань, з'єднань та військових частин ЗС України. При цьому часто копіювалася форма емблеми, було прийнято застосування малого Державного Герба України, стрічок кольорів Державного Прапора України, частим сюжетом стало зображення грона калини тощо.

Третій період розвитку військової символіки Збройних сил України (1994–1995 рр.) характеризується втіленням у практику військ нової української військової форми одягу та розроблених до неї поки що нечисленних зразків військової символіки, у тому числі й нарукавних емблем. Одночасно з введенням нарукавної емблеми приналежності військовослужбовців до ЗС України були розроблені та затверджені (тим самим наказом МО України від 12 червня 1995 р. № 150) нарукавні емблеми військовослужбовців аеромобільних військ ЗС України, військових диригентів та музикантів і вихованців військових ліцеїв [8, с. 127, 128].

Отже, створення військової символіки в Збройних силах України проходило у складних умовах, викликаних браком відповідних фахівців, а також відсутністю розуміння на початковому етапі важливості цього процесу. До цього додавалося також нерозуміння керівництвом Збройних сил України всього обсягу військової символіки, яку потребували війська. Незважаючи на це, військова символіка протягом 1992 – 1996 років була створена і втілена у життя, ставши

основою подальшого розвитку всього комплексу наукавної емблематики Збройних сил України, яка нині налічує тисячі примірників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Українського геральдичного товариства. Фонд М. В. Слободянюка (ФМС). – Опис 1. – Справа 1. Документи по розвитку військової символіки ЗС України у 1992–1993 рр. – 115 арк.

2. Бузало В. Яку символіку будуть мати Збройні Сили України? / Віктор Бузало // Сурмач. Видання ОБВУ у Великобританії. – Лондон, 1993. – № 1–4 (114–117). – С. 22–28.

3. Військова символіка України. Наукавні знаки (1992–1999). Каталог наукавних знаків з фондів Центрального музею Збройних Сил України. – Київ: ЦМЗСУ, 1999. – 86 с.: іл.

4. Військове будівництво в Україні у ХХ столітті: історичний нарис, події, портрети / за заг. ред. Кузьмука О. І. – Київ: Видавничий Дім Ін Юре, 2001. – 448 с.

5. Законодавчі акти України з питань військової сфери і державної безпеки. – Київ, 1992.

6. Карпов В. Розроблення арматурі до одностроїв військовиків Збройних Сил України / Віктор Карпов // Військово-історичний альманах. – Київ: ЦМЗСУ, 2005. – Ч. 1. – С. 124–139.

7. Морозов К. Українська Армія – фактор стримування гарячих голів / Костянтин Морозов // Шлях перемоги. – 1993. – 18 грудня. – Ч. 51(2071).

8. Наказ Міністра оборони України № 150 від 12 червня 1995 р. «Про введення в дію Правил носіння військової форми одягу військовослужбовцями Збройних Сил України» // Правила носіння військової форми одягу військовослужбовцями Збройних Сил України. – Київ: Варта, 1995. – 160 с.: іл.

9. Приказ Міністра оборони України № 12 от 12 февраля 1992 года «О создании комиссии по разработке образцов предметов военной формы одежды для

военнослужащих Вооруженных Сил Украины».

10. Приказ Министра обороны Украины № 107 от 24 июня 1992 года «О временных изменениях военной формы одежды на период с 1992 по 1995 годы». – Киев, 1992. – 14 с.

11. Слободянюк М. Сухопутні війська України: Історія та символіка 8-го армійського корпусу / Михайло Слободянюк. – Львів: Астролябія, 2011. – 226 с.: іл.

12. Слободянюк М. Сухопутні війська України: Історія та символіка 13-го армійського корпусу / Михайло Слободянюк. – Львів: Астролябія, 2012. – 268 с.: іл.

13. Слободянюк М. До питання про створення наукавної емблеми приналежності військовослужбовців до Збройних Сил України / Михайло Слободянюк // Знак. – 2004. – № 33. – С. 11.

14. Указ Президента України від 2 квітня 1994 року № 128/94 «Про військову форму одягу військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань України» // Голос України. – 1994. – 15 квітня. – № 70 (820).

REFERENCES

1. *Ukrainian Heraldic Society Archives*. 115 p. [in Ukr.]

2. BUZALO, V. (1993). What Symbols Will the Armed Forces of Ukraine Adopt? *Surmach*, 1–4 (114–117). London, pp. 22–28. [in Ukr.]

3. *Military Symbols of Ukraine. Shoulder Patches (1992–1999). Catalogue of Sleeve Insignia from the Central Museum of the Armed Forces of Ukraine Funds*. Kyiv: Central Museum of the Armed Forces of Ukraine, 86 p.: il. [in Ukr.]

4. KUZMUK, O., ed. (2001). *Military Development in the 20th-Century Ukraine: A Historical Review, Events, Portraits*. Kyiv: In Yure, 448 p. [in Ukr.]

5. *Legislation Acts of Ukraine regarding Military and State Defense Activity* (1992). Kyiv [in Ukr.]

6. KARPOV, V. (2005). *Armature Development for the Military Uniform of the Armed Forces of Ukraine. Viiskovo-istorychnyi*

almanakh (Military History Almanac). Vol. 1. Kyiv: Central Museum of the Armed Forces of Ukraine, pp. 124–139. [in Ukr.]

7. MOROZOV, K. (1993). Ukrainian Army as a Hot Heads' Deterrent. *Shliakh do peremohy*, 51(2071), December 18. [in Ukr.]

8. Minister of Defense of Ukraine Order No. 150 as of June 12, 1995 (1995). "On Enactment of Military Uniform Rules". *AFU Military Uniform Rules*. Kyiv: Varta, 160 p.: il. [in Ukr.]

9. Minister of Defense of Ukraine Order No. 12 as of February 12, 1992 "On Creation of the Commission on the Military Uniform Development for the Armed Forces of Ukraine". [in Ukr.]

10. Minister of Defense of Ukraine Order No. 107 as of June 24, 1992 "On Temporary Changes in the Military Uniform of the Armed

Forces of Ukraine for 1992–1995". (1992). Kyiv, 14 p. [in Ukr.]

11. SLOBODIANIUK, M. (2011). *Land Forces of Ukraine: History and Symbols of the 8th Army Corps*. Lviv: Astroliabia, 226 p.: il. [in Ukr.]

12. SLOBODIANIUK, M. (2012). *Land Forces of Ukraine: History and Symbols of the 13th Army Corps*. Lviv: Astroliabia, 268 p.: il. [in Ukr.]

13. SLOBODIANIUK, M. (2004). Regarding the Creation of Shoulder Patches for the Armed Forces of Ukraine. *Znak*, (33), p. 11. [in Ukr.]

14. President of Ukraine Order No. 128/94 as of April 2, 1994 "On Military Uniform of the Armed Forces of Ukraine and Other Military Formations of Ukraine" (1994). *Holos Ukrainy*, 70(820), April 15. [in Ukr.]

M. Slobodianiuk

***Emergence of the Inherent Sleeve Insignia
in the Armed Forces of Ukraine during 1991–1995***

Abstract

In 1991, Ukraine became an independent state with all attributive entities including the Armed Forces. Organization of the Ukrainian Army envisaged development and introduction of relevant Ukrainian symbolism.

The armies of all independent states apply established rules for using military symbols. The process of new symbols development consists of three stages. The first one is to adapt old imperial uniform to new realities. During the second one, special symbols are created to complement the modified uniform. The entire set of national uniform is developed during the third period.

Ukrainian Army underwent the same process. During the first period (1991 – beginning of 1992), the chaotic Ukrainization of imperial uniform was accomplished. Initial elements of Ukrainian symbolics were created during the second period (1992–1993). Also, new national uniform began to appear. To date, such three main types of shoulder patches are in use: crimson fabric patches for the Land Forces, blue fabric patches for the Air Forces, and black fabric patches for the Navy. The third period (1994–1995) saw the introduction of the developed national uniform and symbols including shoulder patches. These elements were approved by Minister of Defense Order no. 150 as of June 12, 1995. This document constitutes the basis for further development of shoulder patches for the Armed Forces of Ukraine.